

ARCHIEF
Gem. EPE

Ampt Epe

OUDEHEIDKUNDIGE VERENIGING GEMEENTE EPE

februari 1964 no. 3

Verschuut onregelmatig

Soldaat vecht voor ons
 Advokaat pleit voor ons
 Afgevecht, afgepleit,
 't is de boer die eieren leit!

(Rijmpje op vroeger uithang-
 bord met een kar en paard en
 Hessenvoerman te Garderen).

"AMPT EPE"

Oudheidkundige Vereniging gemeente Epe

redactie	: A.N.Paasman, Weemeweg 6, Epe.
sekretariaat	: G.ter Braak, Stationsstraat 33, Epe.
voorzitter	: G.S.van Lohuizen, Beekstraat 22, Epe.

VOOR 1964 WENSEN WIJ

Alles wat wenselijk is voor u;
 Met meer zon en zomer nu,
 Prettig werk en meer betaling:
 Tien procent met prijzendaling!
 Elke dag gezondheidsschat,
 Pais en vree voor alle mensen,
 En copie nog, voor ons blad!

EPE EN DE LITERATUUR.

Zoals u zult weten, hebben er in de gemeente Epe in vroeger eeuwen schrijvers gewoond, die van meer dan lokale betekenis geweest zijn. Als voorbeeld zou ik kunnen noemen de beide zeventiende-eeuwers Goddaeus -uit Vaassen-, en Franciscus Martinus -uit Epe-. Beide waren predikant, schreven hun werk deels in het latijn, deels in het zeventiende-eeuwse Nederlands. Over hen bestaat enige, zij het niet zeer recente literatuur en ik hoop te zijner tijd iets over hen te schrijven, vooral met betrekking tot onze gemeente.

In het begin van de negentiende eeuw woonde in Epe de schrijfster Elisabeth Maria Overdorp-Post, voor wier nagedachtenis op het grasveld naast de N.H.-kerk wel een steen vaas staat, maar van wie de openbare uitleenbibliotheek, noch de gemeente, noch onze vereniging een enkel stuk werk heeft. (De lezing, die ik over haar en haar tijd gehouden heb op de laatste ledenvergadering, zal in de loop van het jaar in een aflevering van ons kontaktorgaan verschijnen).

Maar ook in de twintigste eeuw woonden hier, voor kortere tijd meestal, enige prominente auteurs. Mij bewust van het feit, dat ik een keuze doe, zou ik willen noemen de schrijfster G. Klaver, beter bekend als Clare Lennart, en de veel jongere dichter en schrijver Remco Campert. Beide hebben in Epe school gegaan en er zullen ongetwijfeld vele Epenaren zijn, die zich deze schrijvers herinneren en die mogelijk iets over hun persoon kunnen vertellen.

Clare Lennart kreeg in 1949 in de boekenweek de prijs voor haar novelle Twee Negerpopjes. Deze novelle, die geïnspireerd is op haar ervaringen in Epe, moet u, voorzover u dat niet gedaan hebt, zeker lezen. U zult met genoegen allerlei oude Epenaren herkennen; sommigen worden bij hun ware naam genoemd, zoals "juffrouw Gerritsen", of "Das, de Groenteman; een reusachtige kerel met een hangsnor", andere namen zijn meer of minder veranderd. Mocht u zich al lezende herinneren op welke werkelijke personen en dingen het geschrevene betrekking heeft, dan hoop ik dat u mij dat wilt meedelen. Vooral ook ben ik benieuwd, of er nog schoolfoto's bestaan, waar de schrijfster, haar klasgenoten en onderwijzers opstaan. Voor zover ik weet, bevindt het boekje Twee Negerpopjes zich in de openbare uitleenbibliotheek. Voor de liefhebbers zal ik graag ook mijn exemplaar ter beschikking stellen.

Nog andere schrijvers en dichters wonden en wonen(!) er in Epe. Neemt u de pen eens ter hand als u bijzonderheden van hen weet, of komt u het eens vertellen. Als u het nalaat, verdwijnt er weer een stukje historie, dat waard is onthouden te worden.

A.N.Paasman,
Weemeweg 6,
Epe.

GESCHIEDENIS VAN EPE II.

Zoals wij de vorige keer schreven, waren er omstreeks 1100 de kerkdorpen Epe, Oene en Vaassen, met daaromheen de buurtschappen, die min of meer een zelfstandig bestaan voerden.

De Veluwe was in die tijd een bar en boos land, overdekt met grote wouden en heidevelden en slechts aan de rand daarvan was een min of meer rustig boerenleven mogelijk.

Een zelfstandig boer te zijn, daarvan was toen echter nog geen sprake. De Veluwe was in bezit van de hertog van Brabant en wanneer Hendrik I (1137-1182) trouwt met de schone Agnes van Brabant, krijgt zij als bruidschat de gehele Veluwe mee. Sindsdien is het in bezit gebleven van de graven (en sinds 1339 hertogen) van Gelre en Zutphen.

De bossen waren jachtterrein van de graaf en de voor landbouw geschikte delen werden in leen gegeven aan adellijke geslachten, die de graaf van dienst waren geweest. Deze diensten bestonden in hoofdzaak in het zichzelf met hun gevolg beschikbaar stellen voor de krijgsdienst. En van deze diensten werd in de middeleeuwen druk gebruik gemaakt, aanhoudend waren er oorlogen en twisten met naburige vorsten, bisschoppen en anderen.

De boeren waren voor het meerendeel horigen op hun boerderijen, slechts enkelen waren vrije boeren, zonder evenwel de grond in volle eigendom te hebben. De boeren bewerkten hun land en moesten zich beschikbaar stellen voor allerlei diensten voor hun heer. Van de produkten moest een groot deel worden afgestaan, zodat zij zelf een zeer armoedig en onzeker bestaan hadden. Als tegenpresta-

tie konden zij rekenen op bescherming van hun heer, voor zover deze bij machte was hun te beschermen. Deze bescherming was zeer belangrijk, want de "oorlogen" in die tijd bestonden niet uit grote veldslagen (enkele uitzonderingen daargelaten, evenals natuurlijk de belegering van steden), maar zeer vaak uit strooptochten op vijandelijk gebied. Hierbij werd geroofd en geplunderd, waardoor de legers met grote buit naar huis gingen. Maar ook werd dan tevens de te velde staande oogst vernield en huizen, soms hele dorpen, platgebrand. Dit dus om de vijand economisch schade toe te brengen.

Herhaaldelijk leest men dan ook, dat legers plunderend over de Veluwe trokken, waarbij men slechts een vage voorstelling kan krijgen van de gevolgen van deze tochten voor de plaatselijke bevolking.

Een goede indruk geeft het pas verschenen boek van G.Prop "De historie van het oude Gelre onder eigen vorsten", waarin het tijdvak 1000 - 1500 wordt behandeld en enkele hoofdstukken wijdt aan het platteland.

Als heer van Epe kunnen wij o.m. beschouwen de heren van Voorst tot Keppel, die bij Epe een jachtslot hadden "De Quickborn". In 1492 wordt dit voor het eerst genoemd, als bezit van de heren van Voorst tot Keppel. Op "De Quickborn" moest jaarlijks de pacht betaald worden, in natura, en verder werd het gebruikt in de jacht-tijd. Bij de "Quickborn" hoorde uitgestrekte landerijen en vele boerderijen. Door

huwelijk gaat dit jachtslot in 1504 over in de familie van Palland van Keppel, die het slechts kort in bezit houdt en het in 1520 verkoopt aan van Domselaer. De naam van Palland blijft echter met Epe verbonden door de Sint Catharina- of Grote Vicarie, die nog bestaat en waarop ik later hoop terug te komen. Ook de familie van Domselaer heeft in de geschiedenis van Epe een belangrijke rol gespeeld. (Voor de genealogie van dit geslacht moge ik verwijzen naar "De Nederlandse Leeuw" aug./sept. 1962, waarin deze uitvoerig wordt beschreven door R.Wartena en naar het Veluws Nieuws van 26 oktober 1962, waarin C.G.Iordens speciaal de Eper tak heeft overgenomen).

Epe heeft in de middeleeuwen geen grote rol gespeeld. Het was een klein dorp, zonder betekenis voor de krijg of het bestuur, zodat wij de naam slecht zelden tegenkomen. Een enkele keer wordt het genoemd, wanneer de tijns van Epe beleend wordt, of wanneer Epe vrijgesteld wordt van bepaalde diensten, omdat er een flinke schatting betaald is.

Volgende keren wil ik daarom meer afzonderlijke beschouwingen geven over o.m. de kerk, de watermolens, de gildes, vicarien e.1.

G.S. van Lohuizen.

BUURTSCHAPPEN EN MARKEN (3).

U merkt dus: Er kwamen al verbodsbepalingen. We schrijven het jaar 1100 - 1200 na Chr.

Wat zich hier op de Veluwe afspeelde had elders (Duitsland, Frankrijk enz.) reeds plaatsgevonden.

Het oudste markeboek is van de achtste eeuw, terwijl er toen ook reeds marken op de Veluwe voorkwamen, doch men schreef nog niets op, bij gebrek aan ball-point-pennen. Wel had men reeds belastingen ingevoerd, zgn tiynzen moesten worden betaald.

De strengere bestraffing van houtdieverij werd wegens het hier en daar bestaande houtgebrek in de 14e eeuw ingesteld, omdat het houtverspillen telkens toenam, naarmate grotere bosgedeelten aan bijzondere eigenaren waren overgegaan en deze nog onnadenkend omtrent het gebruik ervan te werk gingen, anders dan vroeger de aandeelhouders van de gezamenlijke bossen.

De rechten van de jacht begonnen zich vaster in te stellen; zo verleende men omtrent de 14e eeuw aan hem, die een wildbaan bezat, het opper-eigendom over het bos zelve. Als gevolg hiervan begon van toen af het jachtrecht als een aanhangsel beschouwd te worden van het forstrecht, wat voordien geen gewoonte was. De zodanige opper-eigenaar van het woud was tevens gehouden het "Holtgerigt" te besturen, dat buitendien ook onder de naam van "Markgeiding" of "Malenspraak" voorkomt. Het oude Duitse woord "Geding" betekent hier gerecht, en de bossen of wouden als natuur-

lijke marken of grenstekens van enkele distrikten golden.

De bestemming van het "Holtgerigt" was twisten omtrent woudeigendom, het houtverbruik enz. onder bijeen roeping van zaakkundigen te beslissen (hier ontbraken dus de raadsvergaderingen) en hij, die als voorzitter in de naam van het woudeigendom het gerigt bijeenriep, werd "Holtgraaf", Oppergeerfde, Oppermarker of Holtrigter genoemd.

Dit in 't algemeen dus.

We gaan ons nu richten op de gemeente Epe.

In een oorkonde van hertog Arnold van 6 juli 1432 worden aan de onderzaten van de Veluwe bijzondere voorrechten geschonken:

"Voorts so moegen onse ondersaten van
"Veluwen gebruiken met den brande alle
"hoere Marken en goede, ongekroedt ende
"onbelast van ons off van onze ampt
"luden.

"Oick en soelen wij over onss ondersaten,
"marken en gueden in Veluwen genen
"brantmeester setten, noch eenige
"schuttinge van onser wegen ofte van
"yemant anders daar op geschien laten in
"eenigerwijs".

In sommige plaatsen bestonden ook geheel eigenaardige vergunningen.

Vele kloosters hadden bijv. "het regt van den derden of den vijfdén boom"; op grond van dit recht werd, wanneer het hout gevlekt, gemerkt en verdeeld was, de derde of de vijfde boom voor zich genaderd.

Een andere vergunning was het "recht der schare", dat hierin bestond, dat zekere hoeven niet alleen op een bepaalde tijd, uit een

naburig woud een zekere hoeveelheid hout mochten halen, maar bovendien nog bevoegd waren om bij de gewone jaarlijkse houtdeling onder de markgenoten of malen ook nog een aandeel voor zich uit te kiezen.

De mindere forstambtenaren moesten waken dat bij de uitoefening van het woudrecht geen nadeel werd toegebracht aan "plantsoen, turf, jagt enz"., waarbij de oude rechten, om de overtreders te "panden", ook nog tot in de 14e eeuw bleven bestaan, en de eigenaren der bossen voor de lossing der panden moesten zorgen, van welke breuken de ambtenaren gewoonlijk een derde gedeelte ontvingen.

Van deze tijden af werden schriftelijke statuten door de markgenoten of maalmannen voor de holtrigters ingesteld. Deze hadden het recht om hun eigen keuze te maken.

Wij zullen nu een beknopt overzicht van het "Gorteler-bosch", eertijds bekend onder de naam "Mulo", gaan beschouwen, waarvan de instelling veel van het karakter van de vóórtijd behouden heeft en waarin de eerste beginselen van het maatschappelijk leven onzer voorouders nog zeer duidelijk zichtbaar is.

Het Gorteler bos, dat onder de burgerlijke gemeente Epe behoort, beslaat een oppervlakte van 900 bunders en maakte in de oude tijden deel uit van het quator foreste

Aan de benaming van Mulo bewaren nog de daaraan grenzende heuvels naar de kant van Niersen de namen van Mulo-hullen.

Mogelijk is de benaming van Gorteler bos ontstaan van de verzameling van woningen langs de oostkant gebouwd, die als het ware het bos omgorden, terwijl in geen der oorkonden de

naam van Gorteler bos wordt aangetroffen. Zo ziet u, dat de naam "Gortel(er bos)" dus eigenlijk uit gemakzucht is ontstaan.

Enige afdelingen van dat bos dragen de volgende namen: de Koppel, Hoenhegge, 't Hak-kelt, 't Grote Laer, 't Kleine Laer, Koppel Laer, Naovend Laer, Vogel Laer, Berken Laer, achter het bos, 't Laer van het Gⁿeveld, Lot-hegge, Loo-brink, Hengervweg, Nijenbosch binnen en buiten Trasveld, 't Bosdeel, 't Graefsdeel.

De oudste aantekeningen in het bosboek zijn in het jaar 1619 gemaakt.

Het beheer van het bos is thans nog getrouwd aan holtrigters, die, om voor deze betrekking in aanmerking te komen, deelhebbers van dat bos moeten zijn; zij zijn sinds het jaar 1639 twee in getal en worden gekozen voor de tijd van vier achtereenvolgende jaren, zodat telkens om de twee jaren één hunner aftreedt, die echter weer verkiesbaar is.

De keuze geschiedt door deelgeregtigden.

De holtrigters bevelen al wat ten nutte van het bos moet gedaan of gelaten worden, dat is, welke gronden omgespit of opnieuw ingepoot moeten worden, de aanleg van plantsoen en wegen, de houthak, het snoeien van bomen, het bewerken van ongekultiveerde heidegronden aan het bos toebehorende, het verpachten van het Immenveld en de gronden om heide te maaïen, waardoor aan een dertigtal dagloners gelegenheid tot verdienen wordt gegeven. Ook toen dus al "werkverruimingsobjekten". U ziet het, er is niets nieuws onder de zon.

F. Zandstra.

ONZE SPOORWEG.

De aanleg van onze spoorweg ging, gezien de omstandigheden van toen -men leefde toen in de tijd van overgang van trekschuit en diligence naar de meer modernere middelen van vervoer en dacht en handelde niet zo snel als tegenwoordig-, zéér vlot, zo vlot zelfs, dat wij er echt jaloers op kunnen wezen. Vaak verloopt er thans meer tijd tussen de geboorte van dergelijke plannen en de uitvoering ervan. Tussen de geboorte der plannen voor een spoorlijn en de voltooiing ervan verliepen nog geen acht volle jaren.

Op 15 november 1879 werden de ontwerpstatuten gepubliceerd in de "Eper Courant". Men dacht voor dit projekt slechts nodig te hebben de somma van f 1.000.000,-, doch het werden er per slot f 3.500.000,-.

Dat men met zéér grote voortvarendheid te werk ging, blijkt wel hieruit, dat men reeds op 31 januari 1880 een aanvraag voor een concessie indiende en men tevens plaatselijke komitees oprichtte in die plaatsen, welke met de exploitatie van de spoorlijn gebaat zouden zijn, ter aktivering van de belangstelling der bevolking.

Ook buitenstaanders zagen in een dergelijk projekt toekomst. De heer K.H.J.J. Hirschman te Amsterdam diende op 30 oktober 1880 een aanvraag in voor het mogen aanleggen van een stoomtramweg van Apeldoorn naar Hattem, doch deze concessie-aanvraag werd door de gemeenteraad van Apeldoorn op 13 november 1880 verworpen.

Op 15 maart 1884 berichtte de H.IJ.S.M.,

dat zij genegen was gelden te verstrekken en tevens de exploitatie van de lijn op zich te nemen.

Door de maatschappij werd de gelegenheid opengesteld om in te schrijven op niet preferente aandelen ter grootte van f 250,-. Reeds op 15 september 1884 werd bericht, dat het aandelenkapitaal ruimschoots overtekend was en er slechts 13 $\frac{1}{4}$ % kon worden toegewezen.

De raad der gemeente Epe besloot per 6 maart 1886 deel te nemen in het preferente aandelenkapitaal voor de som van f 40.000,-. Hiervoor zou een geldlening ad f 30.000,- worden aangegaan, een inschrijving in het Grootboek der N.W.S. ad 2 $\frac{1}{2}$ % zou worden verkocht, het restant zou uit eigen middelen worden bijgepast.

Met de aanleg van de lijn en de benodigde dienstgebouwen werd grote spoed betracht. Op 2 september 1887 was men zover gevorderd, dat het lijngedeelte Apeldoorn-Epe feestelijk kon worden geopend. Het gedeelte Epe-Heerde-Hattem kon op 15 juli 1887 in gebruik worden genomen.

Op het laatste ogenblik kon men zich in Epe niet losmaken van het denken, zoals men gewoon was in de tijd van diligence en trekschuit te doen. Deze vorm van denken zullen wij in de Eper raad bij belangrijke aangelegenheden nog verschillende malen moeten konstateren. Voordat de feestelijke opening van de lijn zou plaatsvinden, riep de burgervader de raad bijeen om één en ander te bespreken. Deze vergadering vond plaats op 29 augustus 1887. Na opening en voorlezing der notulen had de rondvraag plaats. Als ironie van

het noodlot mocht volgens voorafgaande loting nummer 11 der raadsleden, de heer H. Mulder, het woord voeren. Deze stelde voor elk der dorpen, aan de lijn gelegen, te weten Vaassen, Emst en Epe f 25,- voor een openingsfeest uit de gemeentekas te verstrekken en zo Oene ook feest vierde nogmaals f 25,-. De heer L. Scholte kon niet goedkeuren, dat gemeentegelden voor dergelijke doeleinden gebruikt worden. Een opmerking van de voorzitter, dat bij dergelijke gelegenheden in andere gemeenten zulks wel geschiedde, kon de raad niet tot andere gedachten brengen. De raad bleef in meerderheid "teugen".

Een voorstel van de burgemeester om de kinderen op 2 september 1887 vrijaf te geven, kon geen genade in de ogen van de heer J. Mulder vinden, daar er dan schooltijden verzuimd zouden worden en de kinderen van een en ander toch niets zouden begrijpen. Gelukkig voor de schooljeugd was het hart van de meeste raadsleden nog jong, zodat voor de jeugd 2 september toch een feestdag was.

Ondanks toenemend verkeer waren de financiële resultaten de eerste jaren negatief en dit weerspiegelde zich ook geducht in de koersen op de Amsterdamse effectenbeurs. Op 8 februari 1896 stond de spoorwegmaatschappij, "Willem III" genaamd, genoteerd tegen een koers van 55%. Dit is dan ook de laagste stand. Spoedig werd het beter. In 1898 werd voor het eerst dividend gedeclareerd en wel 3%. Nu ging het steeds beter. Op 24 december 1896 stond "Willem III" genoteerd voor 114%. Ondanks kleine schommelingen bleef de koers op dat peil gehandhaafd. De dividend-uitke-

ringen bleven ook konstant. Over 1909 werd een dividend van f 13,20 per aandeel betaald, terwijl de oprichtersbewijzen f 6,54 ontvingen. Over 1914 werd het dividend bepaald op f 15,- per aandeel. Dit was dus 6%. De oprichtersbewijzen ontvingen f 10,24 per bewijs. Ondanks de oorlogsjaren kwam in het dividend geen verandering.

Dat de leiding der maatschappij in goede handen was, bleek uit een stuk in het "Algemeen Handelsblad", geschreven door de heer mr. Dumbar uit Den Haag. Hij stelt de "Willem III" ten voorbeeld aan enige overige maatschappijen, in het bijzonder aan de Noord-Ooster Locaalspoorweg Mij.. Hij pleit dan ook dat aan de "Willem III", evenals aan overige maatschappijen, alsnog subsidie voor de aanleg wordt verstrekt.

Aanvankelijk werd gestart met 3 treinen per dag in beide richtingen, doch op 1 januari was het nodig het aantal uit te breiden tot 5 stuks per dag, terwijl met ingang van de zomerdienst het aantal gebracht werd op 7. Een 22-tal jaren bleef dit onveranderd op 7 totdat met de zomerdienst van 1924 ineens het aantal bijna verdubbeld werd en gebracht werd op 15. De dienst werd van dat moment af uitgevoerd met éénmanswagens, uitsluitend klasse III, die 72 zitplaatsen en 28 staanplaatsen telden. Dit aantal werd gehandhaafd tot 1940. De oorlogsomstandigheden dwongen tot een langzame vermindering.

Zoals men thans spreekt over de noodzakelijkheid van integratie, ook toen bestond het probleem, doch men sprak er niet over. In de "Eper Courant" van 25 juni 1919 kon men

lezen, dat de lijn Apeldoorn-Hatterum per 1 juli 1921 overgenomen zou worden door de H.IJ. S.M..

Ondanks de opname in een groot bedrijf heersten er nog steeds ouderwetse toestanden. Zo diende de gemeenteraad per 22 september 1923 een verzoek in bij de Spoorwegen om het station Epe te doen aansluiten op het rijks-telefoonnet van Epe.

Zodra de crisis der dertiger jaren zijn intrede deed, richtte de Nederlandse Spoorwegen een verzoek tot de regering om de buslijn Apeldoorn-Zwolle op te heffen daar deze concurrentie tot ernstige verliezen aanleiding gaf. Deze buslijn bestond reeds sedert 1923.

D.A. Smit.

In de volgende nummers zal de heer Smit nog meer aandacht besteden aan het streekvervoer.

MONUMENTEN IN DE GEMEENTE EPE (2).

De archeologisch belangrijke terreinen.

Degenen onder de lezers, die de door de Noord-Veluwsche Bouwkring georganiseerde lezing over het onderwerp "de preahistorische bewoning in de gemeente Epe" hebben bijgewoond, konden daarbij van prof. P. Modderman vernemen, dat sporen van bewoning zijn gevonden uit de tijd van 10 à 12.000 jaren voor Chr. en dat daaruit volgt, dat onze gemeente tot het vroegst bewoonde gedeelte van ons land behoort.

De mogelijkheid bestaat, dat in de kring van Ampt Epe deze lezing nog eens beluisterd zal worden. De gemeente heeft de rede van de heer Modderman namelijk op een geluidsband vastgelegd en deze geluidsband kan onder bepaalde voorwaarden geleend worden.

In aansluiting op het inleidende artikelje in het vorige nummer van dit blad, en in aansluiting op de rede van prof. Modderman, moge ik hierbij overgaan tot konkrete opsomming van de terreinen in onze gemeente, die als archeologisch belangrijk kunnen worden aangemerkt.

Dat zijn dan:

1. Een terrein met een drietal grafheuvels uit het zgn. tweede millenium, de brons-tijd 2000 - 1000 voor Chr., aan de Belvédèreweg bij Epe.
2. Een terrein met een grafheuvel uit dezelfde periode aan de Jagtlustweg, hoek Koekenbergweg, bij Epe.
3. Een terrein met een grafheuvel uit dezelfde periode aan de Officiersweg, hoek Koekenbergweg, bij Epe.

4. Een terrein met drie of vier grafheuvels uit dezelfde periode aan de Officiersweg bij Epe.
5. Een terrein met twee grafheuvels uit dezelfde periode aan de Lariksweg bij Epe.
6. Een terrein met twee grafheuvels uit dezelfde periode aan de Schotweg bij Epe.
7. Een terrein met een grafheuvel uit dezelfde periode aan de Tongerenseweg bij Epe.
8. Een terrein met drie grafheuvels (1500 - 500 voor Chr.) aan de Koeweg bij Wissel.
9. Een terrein met een verdedigingswal, vermoedelijk uit de ijzertijd 500 - 0 voor Chr., en graven aan de Langeweg in het buurtschap Schaveren bij Emst.
10. Een terreintje tussen de Langeweg en de Steenderenbultweg met het verlengde van de onder 9. genoemde verdedigingswal.
11. Een terrein met zgn. Celticfields, enkele restanten van grafheuvels en een natuurlijk vijvertje "het Rengelt" genaamd, vermoedelijk uit de tijd van 700 - 0 voor Chr., ter weerszijden van de Heideweg in het buurtschap Schaveren bij Emst.
12. Een terrein met grafheuvels uit het zgn. tweede millenium aan de Gortelseweg, hoek Wildweg, bij Vaassen. Luchtkartering geeft aan dat hier ook Celticfields zijn geweest.
13. Een terrein met Celticfields en grafheuvels (1000 - 0 voor Chr.) aan de Gortelseweg bij Vaassen.
14. Een gedeelte van een terrein aan de Elspeterweg te Vaassen met een drietal doorgegraven grafheuvels.

Op en bij deze plaatsen zijn diverse voorwerpen gevonden zoals urnen, koperen bijlen, stenen bijlen, vuurstenen speerpunten, schrapers, alsmede enkele andere gebruiks- en siervoorwerpen.

Er zijn in onze gemeente nog vele plaatsen waar men zeker oppervlaktevondsten zal doen, vooral van voorwerpen uit het bronstijdperk.

De meeste archeologische vondsten uit onze gemeente bevinden zich helaas verspreid over ons land en zijn nog lang niet allemaal veiliggesteld door ze onder te brengen in een of ander museum. De monumentenkommissie is druk bezig met het opsporen van de verblijfplaatsen en de eigenaren van deze vondsten, om te bewerkstelligen, dat te zijner tijd in onze gemeente een tentoonstelling kan worden gehouden waar al deze vondsten te bezichtigen zullen zijn.

Aan alle lezers zou ik willen verzoeken, om als u bepaalde vondsten bekend zijn, deze aan de leden van de monumentenkommissie te willen doorgeven, zodat ook die vondsten in de inventarisatie kunnen worden opgenomen. Ook zou ik u dringend willen verzoeken mee te helpen om de genoemde archeologische terreinen zo goed mogelijk te beschermen.

K. Meijer.

T.VAN LOHUIZEN: INDUSTRIEEL EN DICHTER.

In de tweede helft van de vorige en in het begin van onze eeuw, leefde Teunis van Lohuizen, die vooral bekend is als de oprichter van de Industrie Vaassen. Deze in Epe geboren talentvolle industrieel had bovendien artistieke aanleg, hij schilderde en schreef gedichten.

Zijn gedichten waren deels in het dialekt, deels in het Nederlands geschreven. Vele van deze gedichten zijn bewerkingen naar vooral Duitse en Franse voorbeelden. Zijn bescheiden werk, want tot de "grote dichters" behoort deze industrieel zeker niet, verscheen in tijdschriften en jaarboekjes. Een keuze eruit werd in 1886 in de bundel *Olde Kennissen* uitgegeven. - Daarnaast bestaat er een bundeltje van hem dat niet in de handel is geweest. - Uit "een woord vooraf" blijkt wie of wat de "olde kennissen" zijn: het zijn zijn gedichten, kennissen die blijven als de dichter ouder en eenzamer wordt, die blijven als de menselijke kennissen de één na de ander verdwijnen. "A'j de zestig zoo achter de rugge hebt, dan begint 'et getal van olden vrenden en kennissen rechtevoort in te krimpen; ie hecht oe dan meer an die oer nog over bint; te mensen, ie laeft, zoo te zeggen mit eur in olde herinneringen". Zijn geesteskinderen heeft hij de wereld ingestuurd en nu hij tot de "grootolders" behoort, zou hij ze allemaal weer bij zich willen hebben. Daarom heeft hij zijn "olde kennissen" nog eens bij elkaar gebracht.

Uit *Olde Kennissen* volgt hier een humoristisch gedicht dat een parodie wil zijn op het in de 19e eeuw uitgebeende thema "het huiselijk geluk". De alledaagse werkelijkheid doorkruist er de dichterlijke (on)werkelijkheid.

POETISCHE JOCHEM IN PROZAÏSCHE OMGEVING.

't Zol wat waezen, verzen maken,
Gut nog toe! dat is ook wat!
A'k mer an de gank kan raken,
Rolt ut as un wagenrad.
Mer 't begin! - Mien pennenholder,
He'k verknauweld as un riet,
En ik kiek' al nao de zolder,
Net of 't door eschreven stiet.
Lijs kan eur niet stille hollen,
't Kleine volk lig op de vloer
Deur mekander hen te rollen
Dan te dichten is un toer.

A'k 't begin mer goed kon kriegen
Mer koman - ut mot - ut zal!
'k Wil den galgenberg bestiegen!
Och - dat liekt weer niemendal -
'k Wil den Parnassus beklimmen ! -
(Ein - die is un daalder weerd;)
Zingen van azuur en kimmen,
Riejen op 't gevleugeld poerd!

Mer, wat zal mien thema waezen?
Wat veur maote slao 'k nog an?
Overall he'k van elaezen:
Wien en liefde, vrouw en man,
Laeven, sterven, schaopen, biejen,
Mooie deerens, hut en hof,

Zun en maone, trouwen, vriejen....
 Overal is 't niej al of.

"'t Huusselik geluk" kon 't heeten,
 Niej en vraemd is 't zeker niet,
 En - zee mossen ok is weten,
 Hoe 't bie Lijs en Jochem giet. -
 't Duut niet of; - 't kunst te zingen,
 Van un dink, al ken ie 't niet,
 Dichters zinkt van voule dingen,
 Die ze eur laeven niet en ziet;
 In salons en in paleizen,
 Schient ze heel op eur gemak;
 Kunt nao veere landen reizen,
 Al hebt ze ok gien duit op zak;
 En zee zinkt van rieten daken,
 Maeien, dörsen, koren, kaf....
 'k Weet niet hoe ze 't zollen maken,
 A'k eur is un vlaegel gaf. -
 Mer koman! i! mot beginnen;
 't Wod un heel gevullig stuk,
 'k Zinge dan mit hert en zinnen
 van:

HET HUISSELIJK GELUK.

't Is het zaligst', het reinste genot van
het leven,
Wanneer 's avonds mijn arbeid - hm - hm -
is volbracht;
Mijne dierbare gade mij - niet heeft -
be-keven
En de kinderen rondom mij ravotten - hm -
zweven,
En het aangebrand eten - stil jongens! -
mij wacht

Dat is reê, tut zoo veere, mer 't wieder te
 brengen.
 Zal der spannen - "toe Jochem! geef 't Luur-
 tien is an!" -
 En die maote is zoo slim, ut is wippen en
 springen,
 En dat huppelt en trippelt - ik kan zoo
 niet zingen,
 Ut wod gruun veur mien oogen, ik duuzel er
 van.

't Huiselijk geluk
Vrij van ramp en druk
 'k Raak al weer van stuk,
 Ezel dat ik ben,
 Waor haal ik, perjen!
 Ieder riemwoord hen,
 Regels veuls te kot -
 Zien dat 't baeter wod.

"Heil hem! wien 't voorrecht is beschoren,
In eigen huis, aan eigen haard....
"Toe Jochem! geef ze is wat um d'ooren!" -
Verwijderd van 't gewoel der aard,
Een dierbre gade te - zien zweven,
Die - "Jochem! 't spek is umtrent op".
Die zorgt voor 't spek - hoe gek! - die 't
leven
Met bloemen tooit - "un halve kop,
Een wamstuk hant nog in de wimme,
We motten slachten!" - bloemen tooit -
"En rogge nog un halve vimme" -
Met bloemen tooit - ik redde 't nooit.
 "Och vrouwe! wi'j wat minder praoten?"
 "Hoe dan?" - "um da'k an 't dichten bin".
 "An't dichten ie? dat zu'j wel laoten,

En buuten dat, hoe krie'j't in 't zin,
 As door de schoorsteen van zal reuken" -
 "Mer d'eere, Lijs!" - "Dat gif ok' wat,
 Blief ie op 't land, ik in de keuken." -

En rozen strooit op 't levenspad.
Die, als des onspoeds stormen loeien,
Ons leed verzacht, de tranen droogt;
Ons hart van reiner vreugd doet gloeien,
Als voorspoed ons geluk verhoogt.

Dat gink mien krachten haost te boven;
 Noe'w schei ik mit mien vrouwe ok uut,
 As 't goed is, zek ze, mo'j ut loven,
 Noe'w nog de diender tut besluit.

Wanneer ginds, aan de wester kimmen,
De gouden zonne neigt ter rust,
"(Daor ka'j de kimmen al)" - dan klimmen
De kinderen op mijn knie; dan kust
Een meisje mij de zorg van 't harte - -
"Och Vader! Jannao duut mien zeer!"
En 't vaderhart gevoelt geen smarte,
Geen bange zorge kwelt hem meer.
Een blonde knaap, mijn eerstgeboren -
"Och Piet! ie scheurt mien nieje vest."
Zijns vaders - "Vader! in den toren
Bie 't luuk, door zit un doevennest."
Zijns vader's beeld, zijn hoop, zijn leven,
De steun eens van zijn ouderdom - -
"Zul ie die komme wel is geven!
Hei Jan! ie buugt die laepel krom!"
Woor was ik ok - ut wod vervelend -
Gevleugeld peerd - kom an dan - vlieg!
Een zuigling strekt zijn handje streelend, -
"Toe Jochem! trek is an de wieg!"
Zijn handje streelend - - 'k bin vergâten
Wat volgt, toe Muzen, - helpt mien is! -

"De pap is gaer, alloo! wat eten!"
 Anfijn! - ik geve 't op - 't is mis.

In het nu volgend gedicht wordt het oude, behoudende, gesymboliseerd in de grootmoeder, gesteld tegenover het nieuwe, de vooruitgang, die gesymboliseerd wordt in de kleindochter. Het gedicht heet een "Bijdrage op een eerste Nutsvergadering", een bijdrage dus voor een bijeenkomst van de in 1784 te Monnikendam opgerichte Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Deze maatschappij, die door het hele land haar afdelingen had, streefde de vooruitgang na door het houden van lezingen en het geven van onderwijs. In de tweede helft van de 19e eeuw breidde deze maatschappij zich nog steeds uit. Het is duidelijk dat de sympathie van de dichter bij de vooruitgang is.

GROOTMOEDER EN KLEINDOCHTER.
 Op eene soirée litteraire in een dorp.

Bel, noe he'k ut nog nooit! un soirée litteraire!
 Noew zo'j zeggen wat kriegt ze t  ch hier niet in 't heufd;
 A'k nog denke an dat Engelse wienter - och heere!
 Zoo as 't toe was en noew is - nooit ha'k ut eleufd.

Wat is alles veranderd, de huuzen, de kle  re,
 Al de w  gen, de pompen, de kerke en de school;
 A'k die dagen van olds is zoo nao prakkesseere,
 Wie dach toe an zo'n, zo'n soirée litteraire;
 Zoo as 't toe was en noew is, wat schaelt dat un boel.

Zels de namen bint anders; 't was toe Beren-
diene,
Giebert Lammerts; Herm Jaopiks, Derk Knelis'
sen Jan;
Peter Jurriëns Griete; Evert Lukessen Stiene;-
En 't is noew: "Mevrouw A., meneer B., Jose-
phine,
Caroline, Wilhelm en dan hebt ze ok un "van"
En gien dink zóó veranderd as mutsen en
kleere;
Indertied droeg mien man nog un deftige frak,
En un pruik en un steek; en de vrouwen - och
heere! -
Vien ie hier wel op disse soirée littéraire,
Ééne rok van kalmink of één sersiën jak?
Ziet de huuzen, de winkels, jao néemt mer
de schuren,
Ut is alles van pannen en steen, wa'j mer
ziet;
En de deuren mit sniejsraams, vol fratsen en
kuren;
Mer wie zult nog is zien, wat of langer zal
duren,
Al die prachtige sjiek of ons dāksien van
riet.
En dat groote paleis, door ze koomt um te
trouwen,
Door de raod zit; zo'n dink was ter vrogger
joo niet;
O, as dat mien man zaliger, d'assester, an-
schouwen,
Wat die stumpert zol raozen op zokke gebou-
wen,
Op dat dink ok dat langes den toren hèn giet*

Mer ik weet wat ze veur hebt, al bint franse
namen,
Wat of anders die dubbele schoele hier duut;
In de kerke is ut lood ok al weg uut de ramen,
En lanteerns op de straate! - Zee mossen eur
scharen,
Zee bint hier veur verlichting, zee wilt hier
veuruut.

En wie weet ut, of disse soirée littéraire,
Niet ut werk van mesons**is- ik griesel der
van -
A'k door iets van kon denken of merken - och
heere! -
Bel, dan kwam ik niet laevendig hier weer van
dan.

Lieve grootmoeder, foei! wat is dat nu voor
doen?
Alles hekelt gij, namen en kleren;
In uw jeugd was de mode ook al vreemd van
fatsoen,
En gij praat van het Engelsche winter, -
ook toen
Zag men juffers, mevrouwen en heeren.
Toen ge jong waart: "een patertje langes den
kant?"
Of is grootmoeder dat weer vergeten?
En wat was toen uw kapsel en uw muts élégant,
Ook uw kleed was in omvang niet minder frap-
pant,
En werdt gij niet graag juffrouw geheeten?
Denk terug aan de school, waar ge leerdet
als kind,
Aan de huizen, de zandige wegen;

Heeft niet alles een vroolijker, helderder tint?

Gij bekent, dat ge 't alles veel beter nu vindt,

En gij hebt, in uw hart, er niet tegen.

Maar 't is grootmoeders eigen, ze zeggen zoo wat,

Ook al is 't maar: "um etwas zu sagen".

Zij genieten de vruchten des tijds en - zijn prat;

Zoo zoudt gij, als men hier geen verlichting meer had,

U 't gemis weder duchtig beklagen.

En die andere verlichting, door u zoo ge-laakt,

Kom - daar willen we eens goed over praten;

'k Hoop dat eens de soirée littéraire nog maakt,

Dat uw hart voor verlichting, veredeling blaakt -

Wil het niet - moet uw hart het maar laten.

Weet gij waarom men vaak die verlichting zoo haat,

En verwerpt al wat nieuw wordt geheeten?

't Is omdat het door anderen zoo voor wordt gepraat;

Men het denken maar liever anderen laat,

En 't geen moeite kost weinig te weten.

Ja, vooruitgang, verlichting, de geest van den tijd,

Zijn gevreesde, verschrikkelijke namen:

Voor den oude, die 't jongere geslachte benijdt;

Voor den dwaze, die 't leven in vadsigheid slijt,

En voor hen, die hun domheid zich schamen.

En toch, rusteloos zien wij ze voorwaarts steeds gaan;

Wie is hij, die den tijdstroom zal stuiten?

Eer beweegt zich onze aarde terug op heur baan;

Neen, wij zijn voor verlichting en volgen heur vaan,

Al schreit grootmoeder tranen met tuiten.

't Is de leus dezer eeuw, hoe de domheid ook weed';

't Is de tijdgeest; - geen worst'len zal baten.

De soirée littéraire, ook zij wil en zij moet, Steeds bevorderen wat edel en schoon is en goed,

En dan mogen de grootmoeders - praten.

* "dat dink (...) dat langes den toren hèn giet" is natuurlijk een bliksemafleider, één van de attributen van de vooruitgang.

** "mesons" is een verbastering van het meervoud van "franc-maçon", vrijmetselaar. De vrijmetselaars hebben in het verleden vaak in een kwade reuk gestaan bij vele gelovigen. T. van Lohuizen heeft tot de vrijmetselaars behoord en zal ook wel meer dan eens met dit onbegrip gekonfronteerd zijn.

Over de interessante persoon van T. van Lohuizen kunnen we waarschijnlijk meer levensbijzonderheden verwachten in een in 1965 te verschijnen gedenkboek van de Industrie Vaassen, dat door de heer Gomes wordt voorbereid.

A.N. Paasman.